

15. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр.твори: В 5т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.3. – С.7 – 282.
16. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю// Вибр. твори: В 5-ти т.-К.: Радянська школа, 1976. – Т.4. – С.436-437.
17. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр.твори: В 5т. – К.: Радянська школа,1976. – Т.2. – С.149 – 418.

УДК 37.011.31

Ю.О. Грицай

ОСОБИСТІТЬ УЧИТЕЛЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюються погляди В.О.Сухомлинського на особистісні й професійні якості вчителя у структурі ціннісних вимірів освіти. Даються рекомендації щодо покращення підготовки майбутніх учителів.

V.O.Syhomlinskiy's views on the peculiarities of the pedagogical education end professional qualities of a teacher are studied in this article.

У розбудовчій політиці незалежної України велика роль школи і місця, що посідає вчитель у національному відродженні нової школи, бо вчитель – головна фігура народної освіти. Тому слід враховувати, що формування нової педагогічної ідеології передбачає виховання нового педагогічного мислення, вільного від стереотипів, здатного дивитися на педагогічну дійсність під різними кутами зору й приймати самостійні рішення. Йому властиве прагнення до пізнання і подолання діалектичних суперечностей процесу навчання й виховання, орієнтація на інноваційні процеси в педагогічній теорії та практиці з урахуванням альтернативних концепцій світового педагогічного досвіду. Функції вчителя, що постійно ускладнюються, зумовлені якісними змінами в змісті освіти, виховному процесі, зрослою громадською відповідальністю за навчання і виховання підростаючого покоління.

Через усе своє життя Василь Олександрович Сухомлинський високо проніс звання вчителя. Він пишався тим, що земляки-односельці вважали його народним учителем. Головне правило, якого безперечно дотримувався педагог, – щасливою буде дитина лише тоді, коли шкільні справи, навчання будуть приносити їй справжню радість. І в цьому, як вважав Василь Олександрович, першочергову роль відіграє учитель. Тому бути вчителем дуже важко й дуже почесно.

Яким же має бути сучасний учитель і які вимоги до нього в умовах сьогодення?

На думку Василя Олександровича, хороший учитель – це людина, для якої насамперед характерні:

По-перше, любов до дітей, уміння знаходити радість у спілкуванні з ними; вірну можливість кожної дитини стати доброю людиною; уміння дружити з дітьми, розділяти їх радощі і прикрощі, знання душі дитини, уміння розуміти її точку зору.

По-друге, глибокі знання науки, на основі якої побудований предмет, що він викладає, широкий кругозір; закоханість у цю науку, знання її горизонту – найновіші відкриття, дослідження, досягнення; небайдужість до проблем цієї науки; навчальний предмет для нього – лише азбука науки.

По-третє, знання психології і педагогіки; розуміння і відчуття неможливості працювати з дітьми без знання науки про виховання.

По-четверте, доскональне володіння вміннями в тій чи іншій трудовій діяльності, майстер своєї справи. Як бачимо, з усіх перерахованих необхідних учителю якостей, Василь Олександрович насамперед убачає у хорошого вчителя наявність любові до дітей, уміння

дружити і знаходити радість у спілкуванні з ними, «знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам він був дитиною» [1: 49-50].

У статті В.О.Сухомлинського «Учитель і діти» йдеться про вчителя математики, який йшов на пенсію після тридцяти п'яти років роботи. В школі його не любили. Учні поважали математика за глибокі знання предмета, за широку ерудицію, але в цій повазі не було тепла сердечності. Школярів насторожувало, а інколи й обурювало те, що вчитель намагався «впіймати» учня якраз тоді, коли він не знав матеріалу». Впіймавши, ставив незадовільну оцінку. У цю хвилину діти відчували, що математик ніби радіє, що вдалось утвердити свою владу над вихованцями. Учителі, як і учні, недолюблювали колегу за сухість, але поважали за глибокі знання. У ті тонкі та складні взаємини, що склалися між математиком і учнями, ніхто з учителів не старався вникнути. І коли директор школи в день прощання з колективом сказав: «Ми знаємо, любий друже, як нелегко розлучатися з тим, що дороге й рідне...», старий математик, схиливши голову в роздумі, зі сльозами на очах сказав: «Друзі мої дорогі, не хочу далі носити в серці те, що гнітить мене ось уже кілька років. Останнім часом я розумом своїм осяг усе, чого не могло відчутти серце за три десятиліття. Я ніколи не любив дітей. Я дуже добре знаю математику, але учні не любили мого предмета, бо не любили мене. Ось тільки тепер, працюючи останній рік, я зрозумів, що діти – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи. Тридцять п'ять років я працював у школі..., за вчительським столом... Стіл – я тепер зрозумів – був тією фортецею, з-за стін якої я наступав на учнів. Але вони примушували мене оборонятись, і я був завжди, як в облозі. Між нами стояла глуха стіна... Боляче про це говорити, але хай це стане наукою для молодих... Не пішов би в школу. Математика – ось моє покликання. Математика, а не виховання дітей» [2: 196-197].

Отже, ця трагічна історія вчителя математики переконливо свідчить про те, що саме любов до дитини – найважливіша якість учителя. Можна дуже добре бути обізнаним у якійсь галузі науки, володіти конкретними знаннями, проте без любові до школяра навчати його дуже важко. В наведеному прикладі людина, яку примушували учні протягом більше тридцяти років «оборонятись», була для них просто математиком, який тільки наприкінці своєї трудової життя зрозумів, що він вибрав не той шлях.... Тільки за умови любові до дітей, на думку педагога, можливо стати хорошим учителем, першим, а потім і головним світочем в інтелектуальному житті школяра, спроможним пробудиш в дитині жадобу знань, повагу до науки, культури, освіти [3: 50].

У той же час слід зазначити, що якості вчителя, що пов'язані тільки з любов'ю до дитини, не можуть забезпечити успішне розв'язання проблем навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Вони – лише найважливіша необхідна умова ефективної діяльності вчителя. І для того, щоб «пробудити в дитини жадобу до знань, повагу до науки, культури, освіти» недостатньо тільки проявляти любов до школярів, розділяючи їх радощі й прикрощі та знаходити радість у спілкуванні з ними.

Учитель повинен мати глибокі знання, широкий кругозір. Ось чому Василь Олександрович наголошує, що хороший учитель – це «людина, що добре знає науку, на основі якої побудований предмет, котрий він викладає, закохана в цю науку, знає її горизонт – найновіші відкриття, дослідження, досягнення. Гордістю школи стає вчитель, який... сам небайдужий до проблем, над якими б'ється його наука, здатний до самостійного дослідження» [3: 49].

Слід зазначити, що проблема творчої науково-дослідницької діяльності вчителя є однією з найважливіших у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Усі роки тривалого часу роботи вчителем і директором середньої загальноосвітньої школи великий педагог не тільки самостійно проводив дослідження, а й приділяв значну увагу керівництву дослідною діяльністю педагогічного колективу. Предметом особливої уваги у Павлівській школі стало дослідження розвитку особистості учня. «Ми вбачаємо своє завдання в тому, щоб у роки отрочтва і ранньої юності кожний наш вихованець свідомо знайшов себе, розкрив себе, обрав собі той життєвий шлях, на якому його праця досягне найвищого ступеня

майстерності, творчості. Найголовніше у розв'язанні цього завдання – помітити в кожній дитині її найсильнішу сторону, знайти в ній ту «золоту жилку», від якої починається розвиток індивідуальності, добиватися того, щоб дитина досягла видатних для свого віку успіхів у тій справі, яка найбільш яскраво виявляє, розкриває її природні задатки», писав В.О.Сухомлинський [4: 19].

Як бачимо, індивідуальна робота та забезпечення розвитку виявлених здібностей кожного школяра займали вагомe місце в діяльності видатного педагога і керованого ним колективу школи. У своїй роботі «Павлиська середня школа» Василь Олександрович відмічає: «Майстерність педагога полягає в умінні побачити обдарованість дитини, визначити сферу застосування її інтелектуальних і творчих сил та поставити перед нею завдання, щоб, розв'язуючи їх, вона долала труднощі, і щоб це сприяло подальшому розвитку її здібностей. Ми дбаємо про те, щоб учні жили в позаурочний час багатим інтелектуальним життям і щоб це життя позначалося на духовному розвитку колективу, підносило розумовий рівень усіх учнів, розвивало здібності менш обдарованих» [3: 19].

Василь Олександрович наполегливо добивався, щоб кожний учитель і вихователь школи був дослідником і раціоналізатором, а не просто «споживачем» педагогічних знань.

А для цього необхідні глибокі знання. «Беі глибокого знання науки, основи якої викладає вчитель, нема педагогічної культури» [4: 453]. На думку Василя Олександровича, для того, щоб добитися, щоб кожний учитель, знав не тільки ази навчання, а й глибокі джерела предмета, необхідні читання, читання і ще раз читання, «як найперша духовна потреба, як їжа для голодного» [4: 453].

Василь Олександрович звертав особливу увагу на знання педагогіки, психології, що також є важливою необхідною якістю хорошого вчителя: «Без твердого психологічного ґрунту нема педагогічної культури».

Декому з учителів психологія здається нудною наукою, яка не має свого практичного застосування в школі.

Ми дбаємо про те, щоб психологія була справжнім компасом у практичній роботі колективу. Про дослідження вчених-психологів розповідаємо на засіданнях педагогічної ради, книжки з психології виставляємо на стенді «Книжкові новинки» в учительській – читайте, думайте, вивчайте. Звичайно, ця пропаганда книжок залишалася б благим побажанням, якби не постійна, вдумлива робота кожного вчителя – директора і завуча – над педагогічною характеристикою дитини з її радощами і прикростями, а в основі педагогічної характеристики лежать психологічний аналіз, спостереження, вивчення» [7: 455].

Без знання психології і педагогіки неможливо працювати з дітьми. Василь Олександрович відмічає, що «учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один з тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці» [5: 421].

У дослідженні, яке проводила наша кафедра з питання: «як студенти університету, майбутні педагоги, оцінюють якості вчителя», ми давали завдання: визначити п'ять найважливіших рис учителя. У дослідженні брали участь двісті студентів третіх і других курсів. Перші п'ять місць посіли такі якості: 1) тактовність; 2) охайність; 3) доброта; 4) чесність; 5) любов до дітей. Як бачимо, найважливіша риса вчителя – любов до дитини – була поставлена тільки на п'яте місце.

Серед інших якостей вчителя студенти назвали такі: ввічливість, розуміння дитини, доброзичливість, справедливість, відповідальність, чуйність, активність, знання психології та інше, компетентність, повага до людей, стриманість, винахідливість та ін.

Щоб виховати у студента багаті позитивні якості майбутнього вчителя, ми розробили рекомендації. Їх основні напрямки в наступному:

- Виховання в сім'ї гуманних, доброзичливих відносин між дітьми, почуття співпереживання, поваги до дорослих, активної потреби спілкування з меншими дітьми, поваги до професії вчителя.

- Організація шефської роботи деяких дітей (I-II класи в дитсадку, III, IV кл. – в перших – других), в процесі якої у дітей сформувались би зачатки педагогічних здібностей (організаторські, комунікативні, потреба передати знання іншим).

Ці якості дітей розвивати в середніх і старших класах (педагогічні гуртки, допомога класним керівникам, шефська робота з молодшими школярами, заняття в студіях (гуртках) художнього слова). Давати кожною школою рекомендації таким учням із вираженими елементами педагогічних здібностей для вступу до університету з метою отримання професії вчителя.

- Кураторам і викладачам академічних груп надати допомогу в розробці програми самовдосконалення особистості майбутнього педагога.
- Кафедрам психології, педагогічним кафедрам проводити спільну цілеспрямовану роботу з метою формування всіх компонентів педагогічних здібностей студента (академічні, дидактичні, комунікативні, організаторські, артистичні здібності).
- Доцільно на факультетах університету практикувати спецкурси: «Педагогічні здібності», «Самовдосконалення особистості студента як майбутнього педагога», «В.О.Сухомлинський про професійну майстерність вчителя».
- На практичних заняттях з педагогіки та психології практикувати міні-дослідження студентів у школі з проблем розвиваючого навчання, причини слабкої успішності учнів, морального, інтелектуального виховання, психології спілкування дітей, неблагонадійних сімей і важко виховання дітей, творчих здібностей учнів та ін.

На нашу думку, реалізація цих заходів сприятиме більш ефективному формуванню педагогічних кадрів сучасної генерації, їх високого професіоналізму, нового мислення, готовності самовдосконалюватися, творчо працювати, щоб з відзнакою закінчити «школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, що думає, з чого радіє й чим засмучується вихованець» [1: 425] – і стати справжнім учителем, майстром своєї справи, яким і був Василь Олександрович Сухомлинський.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.О. Наші вчителі, вихователі // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.49-65.
2. Сухомлинський В.О. Учитель і діти // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С.195-203.
3. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.7-30.
4. Сухомлинський В.О. Педагогічна культура вчителя // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.450-464.
5. Сухомлинський В.О. Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується? // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.2. – К.: Рад. школа, 1977. – С.420-425.

УДК 378

В.Ф. Деркач

ЗРОСТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Статтю присвячено висвітленню шляхів зростання професійної майстерності вчителів у контексті педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.

The article is devoted to highlighting ways to increase skills of teachers in pedagogical heritage VO Suhomlinskogo.